İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:18 Sayı:35 Bahar 2019/1 s.641-654

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE FİLİSTİN SORUNU: TÜRKİYE'NİN BAKIŞ AÇISI

Geliş Tarihi:16.03.2018 Kabul Tarihi:30.06.2018

Sabri ÖZ[1]
ORCHID ID: 0000-0002-6280-726X
Mustafa TÜTEN[2]
ORCHID ID: 0000-0001-6087-0866

ÖZ

Bu çalışma Filistin Sorununa Türkiye'nin bakış açısı üzerine bir literatür çalışmasıdır. Üç kıtanın kesişim yeri olan Ortadoğu'nun stratejik önemi tüm dünya ülkelerinin dikkatini çekmektedir. Bu bölgede yerleşim kurmuş olan İsrail'in ikiye bölünmesi ile bu topluluk dünyanın çeşitli yerlerine dağılmıştır. Yahudilere kucak açan Osmanlı, zayıflamasıyla birlikte Yahudilerin toprak taleplerine maruz kalmıştır ve bu durum Yahudilerin özgürlükçü düşüncesini canlandırmıştır. Filistin halkı için büyük bir tehdit haline gelmiş olan bu durum Türkiye'yi denge politikası izlemeye itmiş olsa da Türkiye Müslüman olan Araplara her zaman daha yakın bir profilde yer almıştır. Körfez Krizi'nin yaşanması ile Irak'a uygulanan ambargo Türkiye'ye ekonomik açıdan ciddi sıkıntılar yaşatırken diğer bir yandan da PKK terörünün ortaya çıkmasıyla Türkiye güvenlik sorunu da yaşamıştır. Bu çalışmada Yahudilerin sürgünü ile kıvılcımı atılan Filistin Sorunu'nun Türkiye açısından sonuçları ve bu sorun karşısında Türkiye'nin dönemsel tutumları incelenmiştir.
Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, İsrail, Türkiye, Filistin, Denge politikası.

INTERNATIONAL RELATIONS

PALESTINE PROBLEM FROM PAST TO PRESENT: TURKEY'S PERPECTIVES

ABSTRACT

This is a literature review of Turkey's perspective on the Palestinian problem. The strategic importance of the Middle East attracts the attention of all world countries. Israelis were expelled with the dimidiation of the Israel. Ottoman Empire gave permission to Israelis to live their lands, but Israelis want to buy the Ottoman lands and it causes to break down of the relationship. This situation became a major threat to the Palestinian people. Although Turkey followed the balance policy when Arabia-Israeli conflict occurred, Turkey had a closer profile to Muslim Arabs. While the embargo impossed on Iraq with the Gulf Crisis, Turkey had serious economic difficulties. The intervention of Western countries in the Middle East had some positive and also some negative consequences for Turkey. This study examined the results of the Palestine problem which started with the exile of the Jews and Turkey's attitudes towards this problem.
Keywords: Middle East, Israel, Turkey, Palestine, Balancy policy.

[1] *Yrd. Doç. Dr. Sabri Öz, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sanayi Politikaları ve Teknoloji Yönetimi Ana Bilim Dalı, soz@ticaret.edu.tr, 2018;*

[2] *Mustafa Tüten, İstanbul Ticaret Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans, mustafatuten@hotmail.com, 2018.*

GİRİŞ

Ortadoğu, üç büyük kıta olan Asya, Afrika ve Avrupa'nın kesişme noktası olduğundan tarih boyunca birçok kavime devlete ev sahipliği etmiştir. Verimli topraklara, su kaynaklarına sahip oluşu bu bölgeyi tam anlamıyla yaşam merkezi kılmıştı (Kurşun, 2013, s. 3-6).

Soğuk Savaş'ın ardından 1990-2000 yılları arasında kalan dönemde, uluslarası ilişkilerin zayıflaması gelecek planlarının askıya alınmasına sebep olmuş ve bölgesel sorunlar hızlı bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve Körfez Savaşı gibi ilişkileri hayli gergin bir hale getiren olaylar yaşanırken Ortadoğu'da ise Filistin-İsrail Barış görüşmeleri başlatılmıştı.

Soğuk Savaş'ın ardından yeni bir düzen kurulmaya çalışılırken blokların yıkılması da her ülkenin kendi çıkarlarını daha fazla göz önünde bulundurmasına sebep olmuştu. Soğuk Savaş boyunca SSCB'ye karşı safta bulunan Türkiye'de savaşın ardından dış politikalarını yeni döneme uygun olarak revize etmek durumunda kaldı. Balkanlar'da, Ortadoğu'da ve Kafkasya'da bozulan yapı, tüm bu yerlerin merkezi olan Türkiye'yi daha etkin bir politika izlemeye mecbur bırakmıştı. Dağılan SSCB'nin ardından Türkiye'nin muhtemel tehditleri de güneye kaymıştı. Suriye'nin PKK'ya olan desteği, Irak'ta yaşanan Kuzey Irak sorunu ve İran'ın rejim ihracına yönelik uğraşları Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden unsurlar haline gelmişti. Bunlar yaşanırken içerideki Kürt sorunları da büyük bir tehdit haline gelmiş ve Türkiye bu dönemde komşularıyla ilişkilerinde problemler yaşamıştı. Böyle bir durumun içerisindeyken Türkiye'nin İsrail ile işbirliği gerçekleşmiş ve bu işbirliği Türkiye'yi Araplar ve ABD destekli İsrail arasında denge sağlamaya mecbur bırakmıştı. Özellikle bu dönemlerde yaşanan Filistin-İsrail çatışmaları Türkiye'yi ciddi sıkıntılar içerisinde bırakmıştı.

Bu çalışmada, sürgün edilen Yahudilerin Türkler ile olan ilişkisi ile onların izledikleri çözüm yolları, Ortadoğu'da yaşanan olaylar karşında Batılı devletlerin stratejileri, yaşanan Arap-İsrail çatışmalarında Türkiye'nin izlediği politikalar ve Türkiye'nin bu durum karşısındaki tutumu incelenmiştir.

1. YAHUDİLİK

Musevilik olarak da bilinen ve Hz. İbrahim'den Hz. Musa'ya kadar olan peygamberlerin bildirdiği dini esaslara dayanan tek Tanrılı bir din olan Yahudilik, günümüzde tek tanrıcılık inancını benimseyen 3 büyük dinden biridir. Sadece İsrail tarafından benimsenen yahudilik bir halk dini olmuş ve bunun açıklamasını Yahudiler şu şekilde yapmışlardı: Yahudiler seçilmiş bir kavimdir ve diğer insanlardan daha üstündür (Türkiye-İsrail İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını, 1997, s. 1).

Bu dini diğer tek tanrılı dinlerden ayıran özellikler ise, Yahudilik dininin ulusçu olması, emirlerin yalnızca İsrail oğullarına seslenmesi ve dinin birçok peygamber

tarafından bildirilmiş emir ve yasakların olması olarak belirtilmişti (Montet, Rappoport, & Garaudy, 2006, s. 9).

İsrail tarihteki ilk devletini M.Ö. 1030'da Hz. Davut döneminde kurmuş ve M.Ö. 930 yılında devlet ikiye bölünmüştü. Kuzeydeki kısım M.Ö. 722'de Asurlar; güneydeki kısım ise M.Ö. 5892'da Babiller tarafından dağıtılmıştı. İsrail oğulları yıkılan devletlerinin ardıdan sürgün hayatı yaşamışlardı. Ancak Diaspora adı da verilen Filistin'den dünyanın dört bir yanına dağılma olayı M.S. 70 yılında yani Roma İmparatorluğu döneminde yaşanmıştı (Arı, 2005, s. 36).

2. TÜRK-YAHUDİ İLİŞKİLERİ

Diaspora'nın ardından İsrail oğulları başta Anadolu olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerine göç etmek zorunda kalmışlardı. Yahudilerin Türkler ile ilk karşılaşmalası ise Türk akınlarıyla gerçeklemişti. Selçukluların Bizanslara karşı başlattığı savaşta Anadolu'yu pare pare ele geçirmesiyle kurduğu düzene Yahudi toplumu da dahil olmuş ve Yahudiler bu olayın ardından Türkler ile birlikte hareket etmeye başlamıştı. Bunun sebebi ise Roma ve Bizans İmparatorluklarının Hristiyanlığı din olarak kabul görüp, Yahudilere baskı uygulamalarıydı. Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla Yahudiler, Anadolu Beyliklerinde yaşamlarını sürdürmüşlerdi (Besalel, 1999, s. 20-22).

Yahudilerin en yoğun bulunduğu bölge olan Bursa'dan Orhan Gazi döneminde yapılan akınlar sonucunda birçok Yahudi ayrılmış, fakat sağlanan iyi yaşam şartları onları geri döndürmüştü. Hatta Yahudi toplumuna ilk ayrıcalıkları veren de Orhan Gazi olmuştu. Fatih Sultan Mehmet döneminde ise İstanbul'un fethi sırasında tarafsız kalma sözlerini tutan Yahudiler, ödüllendirmiş, onları rahat ettirmiş, tarım ve hayvancılık yapmalarını desteklemişti. Fatih bu sayede ülke ekonomisine de katkı sağlamayı hedeflemişti. Yahudilerin Filistin'de başlayan Diaspora hayatı Avrupa'nın birçok ülkesinde devam ettirilmekteydi. Özellikle Avrupa'da yaşayan Yahudiler zor şartlarda hayatlarını idame ettiriyorlardı ve yaşananlar onları doğuya dönmeye itti. İstanbul onlar için yaşanabilecek ideal şehirlerden biriydi (Montet, Rappoport, & Garaudy, 2006, s. 545-548).

Osmanlı'nın altın çağlarını yaşadığı 15.-16. yüzyıllarda Yahudiler'e ev sahipliği yapmak Osmanlı için hiçbir sorun teşkil etmemekteydi. 24 Ağustos 1516'da gerçekleşen Mercidabık Savaşı ile Filistin ve çevresi, Ridaniye Savaşı ile de Mısır ve çevresi Osmanlı kontrolüne geçmiş ve Filistin'de bu dönemde yaklaşık beş bin Yahudi yaşamaya başlamış ve gelen göçler ile bu sayı 10 binlere ulaşmıştı (Kocabaş, 1987, s. 60-62).

Yahudilerin 19. yy milliyetçilik akımlarından etkilenerek Filistin toprakları üzerinde bağımsız bir Yahudi devleti kurma hareketi olan Siyonizm ilk olarak Avusturyalı liderlerden biri olan Nathan Birnbaum tarafından kullanılmıştı. Bu hareketin amacı

Filistin'e yerleşmek ve İbraniceyi canlandırmaktı. Bu düşünce dalga dalga Yahudiler arasında yayılırken eş zamanlı olarak Avrupa'da (özellikle Fransa'da) anti-semitizm yani Yahudi düşmanlığı kıvılcımlanmaya başlamıştı (Öke, 2002, s. 22-23).

3. OSMANLI'NIN ARDINDAN FİLİSTİN

1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı ile Osmanlı Balkalar'da, Ortadoğu'da ve Kafkasya'da güç kaybetmiş ve topraklarını kaybetmeye başlamıştı. Savaşın neticesinde yapılan Sevr Antlaşması ile Filistin ve Irak İngiliz toprağı haline gelmişti.

Siyonizm hareketi savaş sırasında ve sonrasında olumlu sonuçlar vermiş ve Yahudiler, İngiliz Hükümeti ile kolayca temasa geçebilir hale gelmişti. Bu dönemde İngiltere, Filistin'de Yahudi Ulusal Yurdu kurulmasına izin vermiş ve diğer din ve milletlerin haklarına zarar gelmeyeceğini belirtmişti. Bu da Yahudilerin Araplarla birlikte yaşayacağı anlamına geliyordu (Montet, Rappoport, & Garaudy, 2006, s. 640-642).

İngiltere mandaterliği altında olan Filistin'de tam olarak barış sağlanamamıştı ve bu sebeple bu İngiltere, Filistin meselesini Birleşmiş Milletlere taşımıştı. Yapılan çalışmalar sonucunda İngiltere Filistin'den çekilmiş ve aynı gün İsrail Devleti kurulmuştu. Devletin kurulmasının üstünden 8 saat gibi kısa bir süre geçmişken Mısır, Suriye Lübnan, Ürdün ve Irak İsrail'e savaş açmış ve ilk Arap-İsrail savaşı başlamıştı. Ayrıca bu savaş ile günümüze kadar uzanan Filistin Sorunu kıvılcımlanmıştı (Bektaş, 1993).

4. TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİSİNİN TARİHSEL AKIŞI

İsrail bağımsızlığını ilan etmesiyle bir savaşın içine düşmüştü. Türkiye ise Arap ülkelerinden çekinmesi sebebiyle İsrail'i tanımamıştı. Ancak, BM'nin Arap-İsrail Savaşı için kurmuş olduğu Uzlaşma Komisyonu'na Türkiye tarafından destek verilmişti. Komisyonun taraflarından biri olan Türkiye görüşmeler boyunca tarafsız bir politika uygulamış ve durumun çözüm bulması gerektiğini desteklemişti (Turhan, 2003, s. 67).

1949 yılının başlarında ise Dış İşleri Bakanı Necmettin Sadak tarafından yapılan olumlu açıklamalarla İsrail'e bir kapı açılmış ve bu şekilde İsrail ile ilişkiler başlamıştı. İki ülke arasında ilk resmi ilişkiler temsilciler aracılığıyla 1950'li yılların ilk çeyreğinde gerçekleşmişti. Bu dönemde Türkiye'de tek parti hükümeti Cumhuriyet Halk Partisi iktidardaydı. İlerleyen dönemde ise çok partili hayata ilk adımlar atılmış ve iktidara Adnan Menderes başkanlığındaki Demokrat Parti gelmişti. Türkiye batıya açılma ve ilişkilerini geliştirme çabasına girmiş ve bu bağlamda Türkiye, özellikle ABD ile iyi ilişkiler içinde olabilmek adına Kore Savaşı'na asker göndermişti. Bu durum Türkiye'ye NATO üyeliğini kazandırmıştı. Türkiye yine ABD ile ilişkilerini göz önünde bulundurarak İsrail ile 4 Temmuz 1950'de Ticaret ve Ödeme olarak bilinen anlaşmayı imzalamıştı (Dursunoğlu, 2000, s. 33).

Bütün bunlar olurken denge politikasına bağlı kalan Türkiye, diğer bir yandan da Irak, Pakistan ve İran'ın da bulunduğu Bağdat Paktı'nı imzalıyordu. Bu durumdan iki tarafta memnunken; Araplar, Türkiye'nin Ortadoğu'da emperyalizmi yaydığını düşünüyor; İsrail ise Türkiye'nin Bağdat Paktı ile yakınlaşan Irak, Pakistan ilişkilerine olumsuz yaklaşıyordu. Bu dönemlerde Türkiye-İsrail ilişkileri dalgalı bir grafiğe sahipken iki ülke arasında 1958'de yapılan anlaşma ile ilişkiler sağlamlaşmış ve güven ortamı sağlanmıştı (Öztürk, 2004, s. 112-118).

5. TÜRKİYE'NİN DENGE POLİTİKASINDA ARAP-İSRAİL SAVAŞI'NIN ETKİSİ

1960 darbesinin ardından Türkiye siyaseti durağanlaşmış ve 1963 yılındaki Kıbrıs olayları ile bu durgunluk son bulmuştu. Kıbrıs'ta yaşayan Türklere yapılan katliamlardan sonra Türkiye Batılı ülkelerle birçok sorun yaşamış ve bu yüzden dış politikada kendine yeni bir yol çizme kararı almıştı (Arı, 2005, s. 376). Türkiye bunlarla uğraşırken güneyde bir anda patlak veren Arap-İsrail Savaşı ile Türkiye yine bir ikilem yaşamak durumunda kalmış ve bu defa Arapların yanında saf tutmuştu. Buna sebep olarak Türkiye'nin Batılı devletlerle yaşadığı sorunlar gösterilebilir. Savaş sonunda büyük kayıplar yaşayan Araplar ciddi sıkıntılarla karşı karşıya gelmişlerdi. Bu savaşın ardından çeşitli devletlere petrol ambargoları konmuş, çeşitli ülkeler birbirleri ile ilişkilerini kesmişti (Armaoğlu, 1994, s. 257-260).

Mescidi Aksa'nın yıkılma girişimi ile dayanışma içine giren İslam ülkeleri ile Rabat'ta 1969 yılında İslam Konferansı Örgütü'nü (İKO) kurma kararını almışlardı (Arı, 2005, s. 377). 1973 yılında yeniden patlak veren savaşta Arapların amacı geçmişte kaybedilen toprakları geri almaktı ve bu sefer savaşın karşı cephesinde Mısır ve Suriye vardı. Türkiye yine Arapların yanında yer almış ve buna karşılık ABD'nin İsrail'e olan desteği artmış oldu. Savaş Ayırma Anlaşmaları ile son bulmuş ve savaşın ardında Arapların uyguladığı petrol ambargosu dünyayı ciddi anlamda etkilemiş ve bu kapsamda Türkiye yaşadığı ekonomik krizleri atlatabilmek adına ilk hamlesini petrol üreten ülkeler ile iyi ilişkiler kurmak yönünde yapmıştı (Armaoğlu, 1994, 320-323).

1974'ten sonra Türkiye istikrarlı bir şekilde Arap destekçisi olmuş ve her alanda İsrail aleyhine fikir beyan etmişti. Bu dönemden sonra Türkiye bu politikasını sürdürmüş ve hatta 1976'da İslam Konferansı 7. Dışişleri toplantısında Filistin Kuruluş Örgütü'ne (FKÖ) büro açacağına dair söz vermişti. Türkiye süreç boyunca İsrail ile hiçbir zaman birebir çatışma halinde bulunmamış lakin hep Arapları desteklemişti (Bölükbaşı, 2001, s. 254-255).

Yaşananların ve yapılan faaliyetlerin ardından İsrail ile barış anlaşması imzalayan Mısır, Türkiye'nin bu dönemde yayınladığı barışçı yollarla çözümlemeye dikkat çeken bildiriyi yüceltmişti. İsrail anlaşma kapsamında işgal ettiği topraklardan çekilecek ve Filistinlilerin bir devlet altında toplanmasına müsaade edecekti. Bu barış

sürecinde ABD'nin de olması Türkiye'nin bakış açısını değiştirmesini sağlamıştı (Kürkçüoğlu & Çağrı, 2001, s. 801).

1980'li yıllarda Türkiye'nin Arap destekli tutumu değişiklik göstermeye başlamıştı. Bunun sebebi ise Arap devletleri ve FKÖ tarafından Kıbrıs sorununda beklenen desteğin gelmemesiydi. Bu dönemde Kıbrıslı Rumlar ile yakın ilişkilerde bulunulması Türkiye'yi rahatsız etmişti (Bölükbaşı, 2001, s. 256-257).

6. TÜRKİYE'NİN 1980 SONRASI DIŞ POLİTİKASI

Türkiye bu dönemde yaşanan Irak-İran Savaşı'nda da tarafsızlığını korurken Turgut Özal, iki ülkeyle de ekonomik ilişkileri geliştirmişti. Türkiye'nin arabulucu rolü üstlendiği bu ilişkide Türkiye iki ülke içinde dış ilişkilerdeki kanal görevi görmüştü (Arı, 2001, s. 681).

Mısır ve İsrail'in bu dönemdeki yakınlığı Araplar tarafından büyük tepki çekmişti. Bu dönemin Türkiye için kötü sonuçlar doğuran olayı ise İsrail ile ilişkilerin kırılma noktasına geldiği Kudüs'ün İsrail Meclisi tarafından daimi başkent yapılmak istenme durumuydu. Türkiye'nin iptalini istediği bu olayla birlikte Türkiye-İsrail ilişkileri duraklama dönemine girmişti. Özal döneminde dış politikanın canlanması adına önemli çalışmalar yapılmaya devam ediliyor, ekonomik anlamda dışa açılım hedefleniyordu. Özal'ın Başbakan yardımcısı iken gizlice İsrail lobisi ile temasa geçmesinin sonucunda alınan PKK ve Ermeni terörüne karşı işbirliği önerisi, bu dönemde ilişkileri tekrar olumlu anlamda geliştirmişti (Öztürk, 2004, s. 192-193). 1988'de yaşanan Filistin'de yaşayanları hayli zora sokan olaylara karşı direnen ve bunun sonucunda kenetlenen Filistin halkı milli bilincini oluşturmayı başarmıştı. 15 Kasım 1988'de Filistin Devleti'nin kurulduğu ilan edilmişti (Öztürk, 2004, s. 195).

7. KÖRFEZ KRİZİ İLE TÜRKİYE'NİN YENİDEN ŞEKİLLENEN POLİTİKASI

1991'de SSCB'nin dağılmasıyla bir dönem daha kapanmış ve Soğuk Savaş'ın ardından yeni bir dönem başlamıştı. İki kutuplu politikanın SSCB ile tarihin tozlu sayfalarına karışma ülkeleri alışık olmadıkları bu durum karşısında afallatmıştı. Bu durum bütün ülkelerin yeni stratejiler geliştirmesini gerektiriyordu.

Patlak veren Körfez Krizi'nin çıkış sebebi Irak yönetiminin yanlış değerlendirilmesi olarak gösterilmişti. Bu krizle birlikte ABD ve SSCB tüm dünya ülkelerini şaşırtarak işbirliğine gitmiş ve Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi adına BM'de ardı ardına kararlar almışlardı. Türkiye ise Saddam karşısında oluşturulan bu birliğe tam destek vermiş ve ABD'nin operasyonları süresinde destekçisi olmuştu (Arı, 2004, s. 415-419).

Körfez Krizi ile birlikte Türkiye'nin etkin tarafsızlık politikası tam anlamıyla ortadan kalkmıştı. Çünkü Kuveyt'in işgali Türkiye için de ciddi bir tehdit demekti.

Türkiye'nin bu dönemdeki politik hedefler ulusal çıkarlar temellidiydi. Bununla birlikte Batı dünyasındaki saygınlığı arttırma hedefi ise ikincil amaç olarak yerini almıştı. Savaş Türkiye'nin istediği gibi sonuçlanmamış ve Türkiye, Irak'a uygulanan ambargo sonucunda yıllık 2,5 milyar dolarlık kayıp yaşamıştı, bu ambargo 13 yıl devam etmişti (Arı, 2005, s. 579). ABD ve müttefikler Türkiye'nin zararını karşılayacak yardımı yapacaklarını belirtmelerine rağmen yapmamışlardı. Bununla birlikte Irak'tan mültecilerin de Türkiye'ye yerleşmesi Türkiye'nin ekonomisini ciddi anlamda sıkıntıya sokmuştu (Bozkurt, 2001, s. 766-767) .

Ayrıca bu krizin ardından Irak'ın kuzeyine yerleşmiş olan Kürt gruplarının kendi otoritelerini oluşturmaları da Türkiye'nin güvenlik tehlikesi içinde ayrıca çözümler aramasına sebep olmuştu. Kürt grupları ABD Başkanı George Bush'un söylemlerinden de etkilenerek ayaklanmış ve bu ayaklanmalarla 1,5 milyon Kürt Türkiye ve İran'a sığınmıştı. BM'den yardım talebinde bulunan Türkiye ve İran'a karşılık BM çıkardığı bir karar ile mültecilere yardım edileceğini ilan etmişti. İlerleyen zamanlarda ABD, Irak'ın kuzeyindeki bu bölgeye tüm askeri faaliyetleri yasaklamıştı. Kürtlerin Türkiye ve İran'a sığınmasıyla tüm dünyada Kürt sorununa dikkat çekilmiş ancak ABD'nin aldığı bu karar ile PKK'ya güvenli bir bölge oluşturulduğundan Türkiye'nin güvenliği büyük bir tehlike altında kalmıştı. 1970 yıllarıyla birlikte PKK Kürt milliyetçiliği temsilcisi olan terörist bir grup haline gelmişti. 1984 yılında artan terör eylemlerinde Türkiye hemen hemen 30 bin insanını kaybetmişti. Bu sebeplerden dolayı Türkiye'nin bu dönemde üzerinde en çok çalıştığı konu da haliyle güvenlik olmuştu. PKK sorunu Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkilerini de etkilemişti. Suriye'nin Türkiye ile olan sınırlı ilişkisini ve tarihte yaşanan sorunları sebep gösteren Suriye bu dönemde PKK'yı desteklemişti. Bu dönemde Turgut Özal Suriye'nin bu tutumunu değiştirebilmek ve ekonomik ilişkileri canlandırabilmek amacıyla Şam'a gitmiş ve ziyaretin ardından iki ülke su ve güvenlik hususlarında iki protokol imzalamıştı. Suriye ile yapılan anlaşmalara rağmen Suriye PKK destekçiliğinden vazgeçmeyerek PKK kamplarında faaliyetlerde bulunmuştu (Çufalı, 2001, s. 852-853). Bu sebeple 1998'de iyice gerilen ilişkiler ile iki ülke de sınırlarına asker göndermiş ve çatışma noktasına gelinmişti. Bu olaylarla Suriye sert bir şekilde uyarılmış ve PKK'dan desteğin çekilmemesi halinde müdahalede bulunulacağı söylenmişti. Durumun ciddiyetini bu şekilde anlayan Suriye 98 yılının Ekim ayında Adana Mutabakatı imzalamış ve PKK lideri olan Öcalan'dan desteğini çekmişti. Bu olayın ardından günümüze kadar Suriye ile ilişkiler olumlu olarak devam etmiştir (Çufalı, 2001, s. 853).

Türkiye bu dönemde dış politikasında farklı bir yol izlemiş ve komşu ülkeleriyle yaşadıkları sorunları tamam anlamıyla çözmek yerine, ortak çıkarlar doğrultusunda çözümler sunma yoluna gitmişlerdi. Bu açıdan bakıldığında Türkiye dış ilişkilerinde gerçekçi ve faydacı bir yol izlemişti. Bu bağlamda Türkiye'nin dış politikası etkin ve çok yönlü bir şekilde bir şekilde değerlendirilebilmektedir. Bu dönemde Türkiye yine diplomatik ilişkilerin gerçekleşmesini ilk seçenek olarak belirlemiş ancak gerektiği takdirde güç kullanacağını da belirtmişti.

Azalan İsrail-Arap çatışmalarının ardında düzenlenen Madrid Konferansı'nda Arap ülkeleri ile İsrail arasında iletişim sağlanmış oldu. Bu görüşmenin önemli tarafı da Filistinlilerin ilk defa kendi toprakları hakkındaki sorunları İsrail ile görüşmesiydi. Filistin temsilcisi FKÖ ve İsrail arasındaki bu görüşmeler daha sonra Norveç Dışişleri Bakanı tarafından yapılan arabuluculuk ile devam etmiş ve 1993'teki Oslo Anlaşmaları ile son bulmuştu. Bu anlaşmada Filistinliler İsrail'i işgalci, İsrail ise Filistinlileri yerleşimci olarak nitelendirmemişti. Anlaşmanın en önemli sonucu ise İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilecek olmasıydı ki bu da Filistinliler için ciddi önem taşımaktaydı (Arı, 2005, s. 661-662).

Bu olumlu görüşmeler üzerine Türkiye harekete geçmiş ve ilk olarak İsrail ile ilişkilerini Filistin ile eş zamanlı olarak büyükelçilik seviyesine getirmişti. Bu dönemde Türkiye yeniden İsrail ve Filistin arasında denge politikasını izlemişti. Yıllarca tedbir ardında devam ettirilen ilişkiler tam geniş ve etkili bir hale dönebilecek iken İsrail'in 400 Filistinliyi sınır dışı etmesi ve Lübnan'ı bombalaması Türk-İsrail ilişkilerini tekrar geriletmişti. Zamanın Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin bu dönemde İsrail ziyaretlerini ertelemiş ve daha sonra 1993 yılının sonunda İsrail'i ziyaret ederek Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğinin Prensipleri Belgesi'ni imzalamıştı (Aykan, 2000, s. 7-8). Diğer bir yandan tüm olumsuzluklara rağmen birtakım anlaşmalar ve görüşmeler sonucunda FKÖ ve İsrail yakınlaşmaları yavaşta olsa devam ediyordu. Türkiye, Filistinliler ile İsrail arasında yaşanan olumsuzluklara rağmen her iki tarafı da iyi tutmak için çalışıyordu. Türkiye, İsrail ile ilişkilerini özellikle 1996'nın ilk çeyreğinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in İsrail ziyaretiyle farklı bir boyut kazanmış ve askeri işbirliği anlaşması sağlanmıştı. Bu anlaşmaya başta Yunanistan, Ermenistan gibi ülkeler tepki göstermişti. Bunun sebebi ise iki ülkenin işbirliğinin bölgenin barış ortamını tehdit etmesiydi. Anlaşma ile iki ülke Suriye, Irak ve İran'a karşı ciddi bir üstünlük sağlamış ve anlaşmanın uluslararası tehdit olduğu dile getirilmişti (Arı, 2005, s. 631-632). Süleyman Demirel'in bu gezisi Ortadoğu'daki barışın sağlanması açısından büyük bir önem taşımaktaydı. Demirel bu dönemde arabuluculuk görevini üstlenmiş ve Filistin ile tekrar görüşmeleri başlatması adına İsrail'e nasihatlerde bulunuyordu. Demirel, İsrail ile sadece askeri açıdan değil ekonomik olarak da görüşmelerini gerçekleştirmişti. Bu bağlamda Serbest Ticaret Anlaşması imzalayan iki ülke için bu durum ilişkilerin doruk noktasına ulaştığını göstermekteydi (Aykan, 2000, s. 57).

8. 21. YÜZYILDA FİLİSTİN MESELESİ VE TÜRKİYE

Bu dönemde diplomatik gücünü yaşanan çatışmaların (Irak'ın işgali gibi) durması adına kullanmak isteyen Türkiye, barış sürecinin yaşanabilmesi için girişimlerde bulunmuştu. Bu konuda ciddi çalışmalar yapan Ankara'ya 5 Ağustos'ta Yaser Arafat Filistin devletinin ilanı için destek bulma, 10 Ağustos'ta İsrail Dışişleri Bakanı Şlomo Ben Ami güncel konuları görüşme ve 15 Ağustos'ta ise ABD temsilcisi Ned Walker bölgede yaşananları değerlendirme amaçlarıyla gelmişlerdi. Bu görüşmeler ortamı yumuşatmış olsa da Ankara denge politikasını uygularken hayli güçlükler yaşamıştı. Kasım 2000'de ABD başkanlığında bir komisyon tarafından hazırlanan raporda

karşılıklı güven eksikliğinin ülkeler arasındaki en büyük sorun olduğundan ve tarafların anlaşmalara bağlı kalmaları ve şiddete bir son verilmesinin gerekliliğinden bahsedilmişti. Ayrıca raporda Filistin'in terörizmi engellemesi ve İsrail hükümetinin Yahudi yerleşim yerlerini yaygınlaştırmayı durdurması talep edilmişti (Arı, 2005, s. 750-751).

İsrail'in Filistin'e karşı son bulmayan müdahaleleriyle Türkiye tırmanan gerginlik karşısında Filistin'i destekleyici bir davranış sergilemiş ve İsrail ile ilişkilerini bu olaylardan bağımsız bir şekilde ilerletmeyi amaçlamıştı. Lakin İsrail'in ölçüsüz şiddeti karşısında Ankara operasyonlara tenkidi bir tutumla yaklaşmıştı. Ayrıca BM'de de Filistin yanlısı tutumunu sergilemeyi sürdürmüştü. BM'de çoğunluğu Müslüman olan ülkeler tarafından hazırlanan tasarı da Filistinli sivillere karşı kullanılan orantısız güç kınanmış ve olanları soruşturma amacıyla bir mekanizma oluşturulacağı belirtilmişti. Tasarı ABD'nin tepkisini çekmiş ve ilerleyen dönemde 21 İsraillinin ölmesine sebep olan çatışmaların ardından dönemin CIA Başkanı George Tenet başkanlığında yeni bir rapor hazırlanmıştı. Ancak bu raporda daha öncekiler gibi işleve sokulmamıştı (Pehlivanoğlu, 2004, s. 243).

Yeni bir yüzyıl başlarken Türkiye, Ortadoğu politikasını yine dengeli bir şekilde sürdürmekteydi. Türkiye'nin bu ortamda yaşadığı yalnızlık AB'nin Helsinki Zirvesi'yle aday ülke statüsünü almasıyla son bulmuş ve Suriye sorunlarının çözümüne bu durum ciddi katkılar sağlamıştı. Bu dönemde İsrail hükümetinin başına çatışma yanlısı olan Ariel Şaron'un geçmesiyle sorunlar yeniden gündeme gelmişti. Türkiye yaşanan sorunlarda bire bir dâhil olmak istemese de Şaron'un El-Aksa'yı ziyaret ederek ikinci intifayı başlatması Türkiye'yi tarihsel ve kültürel sebeplerden dolayı kayıtsız bırakamamıştı. Bu dönemde Türkiye'nin üzerinde çalıştığı "füze kalkanı projesi" ve İran'ın bu alanda yaptığı uzun menzilli füze geliştirmeleri iki ülkeyi ortaklaşa çalışma kararına vardırmıştı. Şaron'un Ankara ziyareti sırasında da füze sistemlerinin ortak üretimi konusunda anlaşmaya varılmış ve 2002'de yapılan bir anlaşma ile Türkiye'nin olan bir tankın modernize edilme işi bir İsrail şirketine verilmişti (Arı, 2005, s. 636-637).

ABD Başkanı Bush'un İngiltere Başkanı Blair ile görüşmesinin ardından Şaron'dan West Bank'tan çekilme ve FKÖ Başkanı Arafat'tan ise terör saldırılarının durdurulacağı yönünden sözler alınmıştı. ABD'nin bu hareketiyle amacı ise Irak topraklarına düzenlenme ihtimali olan harekâtta Suudi Arabistan topraklarının kullanılması gerekliliği sebebiyle Suudi Arabistan'a yakınlaşmaktı. Bu sebeple İsrail'e sert söylemlerde bulunan Bush, Filistin-İsrail sorununu çözme amacıyla AB, BM, ABD ve Rusya'nın bulunduğu bir girişim başlatmıştı. Bu kapsamda Ortadoğu barışı adına 2002 yılında bir açıklama yapılarak iki taraf arasında yapılan anlaşmaların Dörtler himayesinde olacağı belirtilmişti. Amacı İsrail ile güven ve barış çerçevesinde yaşayacak bir Filistin devletinin kurulması olan bu girişim İsrail'deki seçimler sebebiyle uygulanamamış ve ertelenmişti (Pehlivanoğlu, 2004, s. 244-245).

Türkiye, bu girişimin en büyük destekçilerinden biriyken iyi niyetle yapılacak bir anlaşmanın barışçı yollarla yapılmasını desteklemişti. Diğer bir yandan İsrail ile olan ilişkiler İsrail'in Filistin'e kullandığı orantısız güç sebebiyle bozulmaya başlamıştı. 2004'te Rafah mülteci kampına yapılan saldırı ve Şeyh Yasin ile Abdülaziz Rantisi'nin öldürülmesi dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ciddi tepkisini çekmiş ve Erdoğan tarafından yaşananlar devlet terörü olarak nitelendirilmişti. İsrail, bölgede yalnız kalmamak ve Arap ülkeleri karşısında güçlü olabilmek adına Türkiye ile işbirliği içinde yer almaya çalışırken diğer bir yandan da ABD ile lobi çalışmaları yapmaktaydı. İsrail'in bu hareketindeki amaç ise hem bölgede yalnız kalmamak hem de Türkiye'nin Arap destekçiliğine karşı kendini güvene almaktı. Lobi çalışmalarında ABD'nin amacı ise İsrail'in dış politikada daha fazla sözünü geçirmesini sağlayarak kendine pay çıkaracak olmasıydı (Taştekin, 2005, s. 159-161).

9. BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ'NİN BÜYÜK GÜÇLER ARASINDAKİ ETKİSİ

Takvimler 11 Eylül 2001'i gösterdiğinde yeni bir düzen yapılandırılmaya çalışılmış ve ABD bu noktada başı çekme konusunda ısrarcı olmuştu. Ancak Çin, Rusya ve AB bu isteğe karşı çıkmış ve yeni kurulacak düzenin birlik içinde yapılandırılması gerektiğini savunmuştu. Irak Savaşı'nın ardından Büyük Ortadoğu Projesi olarak adlandırılan bu yapılanma da yeni stratejiler geliştirilmişti. Bu stratejiler G-8 üyeleri olan ülkelere dahi ilan edilmiş ve hatta kamuoyuyla dahi paylaşılmıştı. Bu hareket projenin ciddiyetini ve gerçekleştirilme ihtimalinin yüksek olduğunun göstergesi olarak kabul edilmişti (Akar, 2004, s. 20-25).

BOP 22 Arap ülkesini, Türkiye'yi, Afganistan'ı ve Pakistan'ı kapsamaktaydı. Projenin kapsamı terörizmin, aşırılığın suçların ve kaçak göçün engellenmesi ve bölgede ekonomik, sosyal ve politik iyileşmelerin yaşanmasını içermekteydi. İkinci adımı eğitimi ve kültürel gelişmeyi içeren proje de üçüncü adım ise ekonomik sorunların çözümü ve yeni istihdam alanlarının desteklenmesi olarak belirlenmişti. BOP'un, ABD'nin Georgia eyaletinde toplanan G-8 Zirvesi'nin ardından yayınlanan "Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ile Ortak bir Gelecek ve İlerleme için Ortaklık" adıyla yayınlanan bir belge ile ilk adımları atılmıştı. Ancak ABD'nin BOP projesini kendine kalkan olarak kullanarak Afganistan'ı işgal etmesiyle Orta Asya'nın kontrolünü ele geçirmişti. Hemen akabinde Irak'ın işgali bu projenin başlamadan sona ermesine sebebiyet vermişti (Şahin, 2006, s. 97-99).

SONUÇ

Geçmişten itibaren Ortadoğu'nun gerek stratejik önemi gerekse de zengin kaynaklara sahip oluşu Ortadoğu'yu ideal bir yerleşim yeri olarak kılmıştır. Petrol kaynaklarının da bulunmasıyla devletler arasında ciddi önem kazanan bu yer II. Dünya Savaşı'nın ardından oluşan iki kutuplu dönemde devlet liderlerinin ve hatta bir kısım toplulukların birçok kez karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Bölgedeki devletlerin böyle bir gücü elinde bulundurmasını kendileri için tehdit olarak göre

ABD ve Rusya Federasyonu bölgedeki devletler üzerinde baskı kurabilmek adına birçok çalışma gerçekleştirmiştir.

Tarih boyunca Ortadoğu için önemli bir konuma sahip olan Türkiye, bölgede yaşanan olaylardan istemsiz bir şekilde etkilenmiştir. Diğer bir yandan Rusya'nın birincil amacı olan sıcak denizlere inme politikasını ve ABD'nin bölge ülkeleri üzerinde kurma istediği baskıyı gerçekleştirme de Türkiye'nin stratejik konumu da büyük oranda etkili olduğundan iki ülke de stratejilerini geliştirme konusunda başarısızlıklar yaşamıştır.

İsrail ise Türkiye'nin Ortadoğu politikasında hep önemli olmuştur. Osmanlı ve hatta Selçuklu döneminde geliştirilen politikalar günümüze kadar varlığını sürdürmüş, Türkiye bu konuda stratejik anlamda son derece istikrarlı bir grafik çizmiştir.

Zamanında Yahudilerin sürgün hayatı devam ederken Osmanlı'nın topraklarını paylaşmasıyla hem onlara yardım edilmiş hem de Yahudilerin ticaretle uğraşması sayesinde bundan yararlanılarak ekonomi geliştirilmiştir. Ancak Yahudilerin Osmanlı Devleti'nin zayıfladığını fırsat bilerek Osmanlı'dan toprak talep etmeleri ilişkileri olumsuz yönde etkilemiş ve onların Avrupa ile ilişki kurmasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda Yahudiler yeni politikalar geliştirmiş ve Osmanlı bundan negatif olarak etkilenmiştir.

II. Dünya Savaşı ile yıkılan bloklar Türkiye'yi yeni stratejiler geliştirmeye itmiş ve Türkiye, Batı devletleriyle iyi ilişkiler inşa etme çalışmalarına başlamıştır. Bu kapsamda Bağdat Paktı imzalanmış ve bu Türkiye'nin bu yoldaki ilk işlevi olmuştur. Bu dönemde yaşanan Arap-İsrail sorunu Türkiye'nin bu konuda geri planda kalmasına ve denge politikası içinde durumu değerlendirmesi sebep olmuştur. Ancak yinede bu çatışmalarda daha çok Arapların lehine hareketler bulunan Türkiye, Avrupa'nın tepkisini çekmiş olsa da içinde bulunduğun ekonomik sıkıntılar ve yaşanan enerji krizi bu eğiliminin sebepleri arasındadır.

Yaşanan Arap-İsrail çatışmasına her zaman karşı olan Türkiye bu konuda girişimlerde bulunmak istemiş ve İsrail ile ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. İsrail ise Müslüman nüfusunun hayli fazla olduğu bu bölgede yalnızlık yaşamamak için bu girişimlere olumlu tepkiler vermiştir.

1980'li yıllarda Turgut Özal'ın da etkisiyle daha aktif bir politika izleyen Türkiye, ilk olarak komşu ülkelerle ekonomik ilişkileri geliştirme yoluna gitmiştir. Bu dönemde yaşanan Irak-İran Savaşı'nda dahi Türkiye bu ülkelerle ilişkisini sonlandırmamış ve hatta iki ülkeyle de ticari anlamda başarılı kabul edilebilecek bir dönem geçirmiştir. Kuveyt'in işgaliyle başlayan Körfez Krizi'nde kazanan Batılı ülkelerin yanında olan Türkiye'ye bu durum iyi sonuçlar getirmemiş ve Irak'a getirilen ambargo yüzünden Türkiye ciddi ekonomik kayıplar yaşamıştır. Bunun üstüne Irak'ta patlak veren PKK terörü, Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmeye başlamış ve Türkiye birde bu sorunların

üstesinden gelebilmek için çalışmalara başlamıştır. Bu dönemde Türkiye sert politikalar uygulamış ve bu sebeple oldukça tepki çekmiştir. AB'nin ve Suriye'nin ciddi tepkisini çeken Türkiye bu dönemde Suriye'nin PKK'yı desteklemesiyle dış ilişkileri gerilmiştir. Filistin-İsrail Barış Görüşmeleri'yle biraz olsun nefes alabilen Türkiye, bu görüşmelerin ardından İsrail ile hem askeri hem de ekonomik işbirliği içine girmiştir. Türkiye bu işbirliğinin kendi ekonomik gücü için olduğunu açıklamış olsa da bu durum Arapları tedirgin etmiştir.

ABD'nin BM kararlarını dahi dikkate almayarak Irak'ı işgal etmesi Türkiye ile sorunlar yaşamasına ve Türkiye'nin hem bu olay hem de PKK terörü gibi etkenlerden dolayı güvenlik sorunu yaşamasına sebep olmuştur. Kürt Devleti çalışmalarını da duyan Türkiye bu oluşumlar karşısında tavrını net bir şekilde belli etmiş ve bu durumun her zaman karşısında duracağını belirtmiştir. ABD, Türkiye'nin bu duruşu karşısında ılımlı yaklaşmış ve Ortadoğu'ya demokrasi getirme amacıyla Türkiye'yi bu açıdan diğer ülkelere rol model olarak göstermiştir.

90'lı yıllara gelindiğinde Türkiye'nin Ortadoğu politikaları hem ulusal hem tarihi hem de kültürel çerçevede gelişmiştir. Ortadoğu için kritik bir ülke olan Türkiye'de politikalar hep dengede devam etmiş ancak Müslüman olan Filistinlilere karşı Türkiye hep bir adım daha yakında bulunmuştur.

ALINTI YAPILAN KAYNAKLAR

Akar, A. (2004). *Yeni Dünya Düzeni'nin Ortadoğu Ayağı Büyük Ortadoğu Kuşatması.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Arı, T. (2001). Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler. Der. İ. Bal, *21. Yüzyıl Türk Dış Politikası* (s. 681). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Arı, T. (2004). *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Arı, T. (2005). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Armaoğlu, F. (1994). *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948- 1988).* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Aykan, M. (2000). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemi Ortadoğu'sunda Türkiye'nin İsrail.* İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları.

Bektaş, A. (1993). *Ortadoğu'da Barışın Ayak Sesleri ve Filistin Sorununa Tarihsel Bir Bakış.* İstanbul : Bağlam Yayınları.

Besalel, Y. (1999). *Osmanlı ve Türk Yahudileri.* İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın.

Bozkurt, E. (2001). 1991 Körfez Savaşı, Ambargo ve Türkiye'nin Politikası. Der. İ. Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası* (s. 766-767). Ankara: Nobel Yayınları.

Bölükbaşı, S. (2001). *Türkiye ve İsrail: Mesafeli Yakınlıktan Stratejik Ortaklığa.* Ankara: Liberte Yayınları.

Çufalı, P. D. (2001). 21. Yüzyılda Türkiye'nin Bölgesel Sorunları ve Öneriler. Der. İ. Bal, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası* (s. 852-853). Ankara: Nobel Yayınları.

Dursunoğlu, A. (2000). *Stratejik İttifak: Türkiye-İsrail İlişkilerinin Öyküsü.* İstanbul: Anka Yayınları.

Kocabaş, S. (1987). *Türkiye ve Siyonizm.* Kayseri: Varlık Yayınları.

Kurşun, P. D. (2013). *Modern Ortadoğu Tarihi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Kürkçüoğlu, Ö., & Çağrı, E. (2001). *Türk Dış Politikası.* İstanbul: İletişim.

Montet, É., Rappoport, A., & Garaudy, R. (2006). *Tarihte ve Günümüzde Siyonizm ve Yahudicilik.* İstanbul: Örgün Yayınevi.

Öke, M. K. (2002). *Siyonizm'den Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Sorunu.* İstanbul: Ufuk Yayınları.

Öztürk, R. (2004). *Batı Faktörünün Etkisinde.* İstanbul: Odak Yayınları.

Pehlivanoğlu, Ö. (2004). *Ortadoğu ve Türkiye.* İstanbul: Kastaş Yayınevi.

Şahin, A. (2006). *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye.* İstanbul: Truva Yayınları.

Taştekin, M. (2005). İsrail'in Su Sorunu ve Çözüm Arayışları. Der. T. Yılmaz, *Ortadoğu Siyasetinde İsrail* (s. 159-161). Ankara: Platin Yayınları.

Turhan, İ. (2003). *Filistin Çıkmazdan Çözüme.* İstanbul: Küre Yayınları.

Türkiye-İsrail İlişkilerinin Dünü-Bügünü-Yarını. (1997). İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi.